

היער הקהילתי: ממש בפתח הבית

דורית ארזי

אכן, המכנה המשותף לשלושת הסיפורים הוא היער. יערות רבים משמשים נוף לסיפורים ואגדות שהגיעו אלינו מאירופה, אך מתברר שגם לנו יש יערות, וחלקם הם "יערות קהילתיים". בהם אעסוק בכתבה זו.

מהו יער ?

על פי המילון החדש של אבן-שושן, יער הוא "שטח אדמה גדול שגדלים בו עצי סרק שונים". ההגדרה מעוררת קושי קל:² מהו "שטח גדול"? כבר אמר איינשטיין כי הכול יחסי,

– מה המשותף לפו הדוב, לכיפה אדומה ולילדי גן "מור"?
– כולם דמויות מסיפורים?
– לא! ילדי גן "מור" בשכונת גבעת טל בראש העין הם ילדים אמיתיים!
רגע... בואו ניזכר.
"פו הדב המכונה בפי ידידיו בשם ויני פו, או סתם פו, טייל לו יום אחד ביער והמהם לו ניגון..."¹
או

"יום אחד ביקשה אימא מכיפה אדומה ללכת לבית סבתה החולה בקצה השני של היער ולהביא לה עוגה ובקבוק יין".
וילדי גן "מור"?

יום אחד (ויש הרבה ימים כאלו בשנה) אמרה דורית הגננת (אני), שהיא גם נאמנת יער קהילתי: "ילדים, היום נצא לטיול ביער! כן, ממש כאן אצלנו, במרכז מדינת ישראל בשכונת גבעת טל שבראש העין..." הילדים קראו בשמחה: "יש!" והחלו בהכנות לקראת הטיול ביער הקהילתי שלהם.

2 אתר הספרייה הווירטואלית של מט"ח מביא הגדרה בוטנית ליער: "יער מורכב מעצים מפותחים (עם גזע יחיד) הגדלים בתפוזות, וביניהם צומח עשבונני, ואת החורש המורכב שיחים גבוהים ועצים נמוכים (על-פי רוב, עם מספר גזעים) בדרגות כסוי וגובה שונות. תנאי בית הגידול והשפעת פעולות האדם יצרו ואריאציות שונות של תצורות צומח אלה. דפני (1977) הגדיר יער כתצורת צומח של עצים בעלי גזע מרכזי שגובהם מעל 3 מטר, ואילו חורש הוגדר כתצורת צומח של עצים בגובה 3-5 מ', בעלי מספר גזעים" (החורש היס-תיכוני בעולם, מאת ד"ר אבי פרבולוצקי, ד"ר גדי פולק, ד"ר אסתר לחמן <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=1863>)

1 מתוך פו הדב מאת א"א מילן.

חשיבותו של היער הקהילתי מתבטאת בתחומים רבים: סביבתיים, חברתיים, חינוכיים וכלכליים. בימינו, בראשית המאה העשרים ואחת, למעלה משמונים אחוזים מתושבי המדינות המפותחות מתגוררים באזורים עירוניים, שבהם משאב הנוף הפתוח מצומצם. אם הוא קיים, האדם לא תמיד "רואה" אותו (מתי תושב היער שם לב שיש עץ ליד ביתו? פעמים רבות הוא מבחין בעץ כאשר הוא ניגש למכוניתו ורואה שהיא מכוסה עלי שלכת או פירות מלכלכים של העץ אשר מתחתיו היא חונה). מתברר שבישראל הנתונים גבוהים אף יותר: למעלה מתשעים אחוזים מהתושבים מתגוררים ביישובים עירוניים. המשמעות היא שרוב ילדי ישראל גדלים ומתחנכים בנוף עירוני.

מכאן גם החשיבות הרבה של פיתוח היער הקהילתי, שימורו וטיפוחו. כמובן, נודעת חשיבות רבה לפעילויות המתקיימות

ומה שגדול בעיני ילד - גדול בהרבה בהשוואה למה שרואות עיני מבוגר שקומתו גבוהה... ומתי נגדיר קבוצת עצים כיער? ומתי מדובר בסתם חורשה? ועוד לפני שהבנו מהו יער, אשאל עוד שאלה:

מהו יער קהילתי ומדוע הוא נקרא גם 'יער עירוני'?

כאמור, הכינוי 'יער' אינו מעיד על מספר העצים ועל גודלו של השטח המיוער. במדינת ישראל, ששטחה קטן יחסית לארצות אחרות, גם היער קטן יחסית. "יער קהילתי" הוא יער בשולי היער או בתוכה, והוא מרחיב את המכלול הירוק של היער וסביבתה. לעתים קרובות מדובר בחורשות, בשדרות בלב היער ואפילו בגנים בתוך היער ממש. היער הקהילתי מוגדר בעולם גם כ"יער עירוני". ערים ברחבי העולם מכילות לא רק בניינים, כבישים, מערכות תחבורה

בו. היער הקהילתי מקרב את האדם העירוני לטבע ולמורשת המקומית ומעודד אותו להזדהות עם שימורו. התושבים נהנים מחלקת יער נגישה וזמינה ומפיסת טבע ליד הבית המעניקה מפלט משאון היער ומקלט מזיהום האוויר.

צפיפות האוכלוסייה, הצורך בבניית עוד דירות למגורים ומכלול שירותים (כמו בתי ספר, קניונים, קופות חולים וכד') שהתושבים זקוקים להם מעלים את הצורך בעוד שטחים בנויים ופוגעים בשטחים הירוקים הפתוחים. השטחים הירוקים מצטמצמים לא רק בגלל פעולות ישירות של בנייה, אלא גם בשל הצורך בפיתוח אמצעי תעבורה טובים יותר מעיר לעיר ובתוך היער - מסילות ברזל, כבישים מהירים ותשתיות תקשורת. לפיכך מובנת החשיבות הרבה בשמירת היער הקהילתי וטיפוחו לרווחת הקהילה.

לכל העצים וגם לעצים שביער הקהילתי נודעת חשיבות עצומה בשיפור איכות האוויר. העצים סופחים מזהמים מהאוויר וקולטים בתהליך הפוטוסינתזה פחמן דו-חמצני

ציבורית ותשתיות מים, חשמל, ביוב ותקשורת, אלא גם תשתיות ירוקות טבעיות כגון עצים, פארקים, מדשאות, חופים ונחלים, הידועים גם בשם הכללי יותר "שטחים פתוחים". השטחים הפתוחים ממלאים תפקידים חשובים ורבים המשפיעים על איכות החיים של תושבי הערים ועל בריאותם. הם מספקים שירותים אקולוגיים, חברתיים וכלכליים - מהזדמנויות לנפוש וליהנות מהנוף בתוך היער ועד השפעה רבה על ערך הנדל"ן העירוני. בשלושים השנים האחרונות נחשב היער הקהילתי-עירוני למרכיב חשוב ומרכזי בתכנון ערים בנות-קיימא ובבנייתן.

ברחבי העולם מייחסים חשיבות רבה לחגורת היער המקיפה שטחים בנויים או הנמצאת בתוכם ורואים בה משאב סביבתי חיוני לאיכות חיי התושבים. יערות כאלה משרתים בעיקר את תושבי הקהילות הסמוכות להם. חשיבותם של העצים שבתוך היער ובשוליה עצומה, וחשיבותם של קבוצת העצים המרכיבה את היער הקהילתי חשובה עוד יותר.

מפתחים ומתחזקים ויחד עורכים פעילויות ביער. מעורבות הקהילה נועדה לקרב את האדם לערכי היער והטבע, לעורר את תחושת השייכות של כל תושב ותושב ליער שלו ואת מחויבותו לשמירה על ערכיו.

כל חלקת יער הסמוכה ליישוב היא מועמדת טבעית לתואר "יער קהילתי", אולם אין די בתנאי הכרחי זה. כדי להיות ראוי לתואר יש להשתית את הפעילות ביער על העקרונות האלה: שימור וטיפוח שטח היער הקהילתי וערכי הטבע והמורשת שבו; נגישות חופשית של התושבים לכל חלקי היער ושימוש בו ובמתקניו ללא תשלום; ניהול "חיי היער" תוך שותפות ומחויבות הדדית בין קק"ל, הרשות המקומית והקהילה המקומית.

אמנם שטחיהם של היערות הקהילתיים אינם גדולים, אך בכל אחד יש פינות חמד ו"הפתעות" שאליהן אפשר להגיע ברגל, כגון אתרי פריחה, תצפיות, שרידים ארכאולוגיים, סלעים בעלי צורות מעניינות ופינות שקט ומרגוע. יערני קק"ל, בשיתוף תושבי הקהילה - בעיקר תלמידים ובני נוער - מתווים שבילים להולכי רגל אל פינות החמד. בני הנוער מסייעים בתחזוקה השוטפת ובניקיון השביל וסביבתו. לדוגמה, "שביל הרקפות" ביער מגדל העמק ושביל "אבן העזר" בראש העין נסללו עם תושבי הקהילות ועם תלמידי בתי הספר ביישובים.

בסקר שביצעו קק"ל והאוניברסיטה העברית (בינואר 2006) בקרב שלוש קהילות שבתחומיהן נמצאים יערות קהילתיים עולה כי הפעילות המועדפת והמקובלת ביותר על התושבים היא טיול רגלי. כ-70% מהמבקרים מנצלים את שבילי ההליכה בביקוריהם ביערות. היערות הקהילתיים הם אתרים אידאליים לשבילי ההליכה למען אורח חיים בריא. כאשר יש שביל ההליכה נעים ואטרקטיבי במקום מעניין, יפה ומוצל, קל יותר למשוך את התושבים לפעילות ההליכה התורמת לבריאות. שביל ההליכה ביער הקהילתי מספק עניין רב להולך בו, משום שסביבתו משתנה מעונה לעונה ויש בו תצפיות נוף ואתרים מעניינים. יתר על כן, השביל ביער מאפשר ההליכה רציפה ונינוחה, בשקט וללא צורך בחציית כבישים סואנים. התשתית הטבעית של השביל בולמת זעזועים הפוגעים במפרקים ובעמוד השדרה

(שהוא גז הנפלט בנשימה של רוב היצורים החיים ובתהליכי שרפת דלקים של מנועים) ופולטים חמצן ההכרחי לנשימה שלנו.

העץ הוא גם בית גידול ליצורים רבים. על העץ ומתחתיו מתקיימים מארגי מזון רבים שהעץ הוא הבסיס לכולם. לציפורים הוא משמש מקום לינה וקינון, מקום מסתור והגנה וגם מקור מזון ישיר או עקיף. חרקים רבים כמו חיפושיות, דבורים ופרפרים תורמים להאבקות הפרחים ולתהליך התהוות הפירות ונהנים מתמורה הולמת של צוף, של אבקה ועוד. עצים גם מסייעים להקטנת החום והקרנה בעיר ויוצרים נוף יפה וסביבת מגורים נעימה.

ביערות הקהילתיים שמנהלת קק"ל בשיתוף הקהילה מפתחים בדרך כלל שבילי ההליכה, מסלולי רכיבה לאופניים ומסלולי ניווט. כך הופך היער הקהילתי למקום אידאלי לפעילות ספורטיבית, בריאותית, חברתית וחינוכית ולעריכת אירועים קהילתיים בחיק הטבע. ביער הקהילתי יכולים בני העיר כולם, ללא הבדלים של מעמד ותרבות, לקיים מפגשים חברתיים נטולי מחיצות וכל זאת במרחק קצר ביותר מהעיר או בתוכה ממש.

היער הקהילתי בישראל

עד השנים האחרונות "ניצלו" רבים את היערות ואת השטחים הפתוחים שליד יישוביהם להשלכת פסולת ולהרחקת כל דבר בלתי רצוי. כך הפכו חלקות אדמה ויער ל"חצר האחורית" של יישובים רבים ולמקומות מזוהמים ודוחים.

הקרן הקיימת לישראל הציבה לעצמה יעד אסטרטגי להפוך את היערות הסמוכים ליישובים מאזורים מוזנחים לחלון ראווה ירוק. לכן הקרן מקדמת את הטיפול ביערות אלה במסגרת פעילותה לשמירה על ערכים אקולוגיים-סביבתיים. העיקרון המנחה של פעילות זו הוא שותפות מלאה של תושבי הקהילה והרשות המקומית בהקמתו של היער או בשיקומו ובתחזוקתו. כך נעשים מקומות מוזנחים ליערות קהילתיים, שהם מוקד בילוי בטבע ומקור גאווה והזדהות של התושבים עם סביבת מגוריהם.

השותפות של הקהילה המקומית ביער נעשית לאורך כל הדרך. יחד קובעים את חזון היער, יחד מתכננים,

היער הקהילתי וגן "מור" בראש העין

הדברים על היער הקהילתי ישמשו בעבורי הקדמה לסיפור על היער הקהילתי שלי ושל כל תושבי ראש העין ועל הגן שלי, גן "מור" שביישוב.

יער ראש העין ניטע על ידי הקרן הקיימת לישראל בשנת 1979. הוא משתרע על פני 1050 דונם בקירוב ומהווה רצועה ירוקה מצפון לעיר הנושקת לשכונותיה החדשות: גבעת הסלעים, גבעת טל ונווה אפק. ביער עצי אורן, איקליפטוסים, ברושים ועצי זית. בשנת 2005 החלה הקק"ל לנטוע גם עצי חורש ים-תיכוני בשיתוף התושבים, מגוון של עצי חורש ויער ובהם חרוב מצוי, שקד מצוי, אלה אטלנטית, שיזף מצוי, כליל החורש ואורן הצנובר. בסיוע ידידי קק"ל באוסטרליה נעשה ב-2006 שיקום נופי ואקולוגי לאורך הציר של נחל רבה, סולקו מיני צומח פולשניים כמו שיטה מכחילה, ניטעו עצי חורש ובוסתן שפריחתם מוסיפה ליער גיוון וצבע, ונוספה חורשת זיתים לפעילות של מסיק זיתים קהילתי בעתיד (מתוך עלון "יער ראש העין קק"ל").

ועל כן היא עדיפה על משטחי אספלט או מרצפות. פני השטח הלא-אחידים יוצרים גיוון התורם להפעלת מרב החושים, להפעלת השרירים ולשיפור שיווי המשקל.

התרומה להולכים בשבילי היער מתבטאת גם בערכים אקולוגיים. בחלק מהיערות הפך התווך שבין בתי היישוב ליער לחצר אחורית, "מזבלה" בזעיר אנפין. שביל ההליכה הופך את שולי היישוב ואת היער למקום מטופח ושוקק פעילות. שביל הבריאות מסתיים לרוב בגן ציבורי, ושם מוצב מתקן כושר לפעילות שלאחר ההליכה. הוא אמור גם להתחבר למסלולי הליכה בתוך היער, כדי לקשר את כל חלקי היישוב לרשת מסלולים שלמה. לשבילי ההליכה הבריאותית ביערות עוצב סמל ייחודי הנושא את הכיתוב: "ללכת בשביל הבריאות". הסמל מופיע על עמודי השילוט ביער.³

3 האמור עד כאן עובד על פי מאמרו של משה שלר, מנהל קהילה ויער בקק"ל, מתוך אתר האינטרנט של קק"ל והחברת יער קהילתי. <http://www.kkl.org.il/community-forests>

משנת 2004 מנוהל יער ראש העין כיער קהילתי-עירוני ומשמש דגם מוביל של הקק"ל בתחום זה. השותפים בניהול חיי היער, בשמירתו ובטיפוחו הם הקק"ל, הרשות המקומית והקהילה המקומית (התושבים). הוקם צוות יער קהילתי, ובעזרת תושבים פעילים הוא מקדם את כל הנושאים הקשורים ליער ולקהילה ועוסק בתכנון עתידי של היער, בארגון אירועים קהילתיים ביער וגם בתחזוקת היער ובטיפוחו.

מתנדבים, נאמני היער מהקהילה שאף אני נמנית עמם, השתלמו והוכשרו ע"י הקק"ל והם מדריכים את המבקרים ביער בכל שנה, מט"ו בשבט עד פסח. ההדרכה נעשית בסופי שבוע של עונת הפריחה המשתנה בשביל פרחי הבר שביער. בעונת הנדידה שבסותיו משתתפים בני הקהילה בתצפיות בציפורים ובעופות הדורסים החולפים בשמי היער. לעתים נערך גם טיבוע ציפורים.

כמחנכת לגיל הרך וכאוהבת טבע ראיתי ביער משאב יקר-ערך שנועד לקרב את הילדים ואת בני משפחותיהם לערכי הטבע והסביבה. יתר על כן, היער הוא מקום נפלא לקשר בין הערכים החינוכיים שאני מקנה בגן לבין הטבע הקרוב, המזמן שפע של פעילות חינוכית סביבתית. המבוא לחוברות הפעילות בנושא קיימות בגן הילדים מיטיב להגדיר את הקשר האמור:⁴ "ילדים צעירים אינם בוגרים דיים כדי להבין את ההשפעות של נושא הקיימות על העולם, אך הם מצויים בשלב המתאים להקניית הרגלי חיים נכונים. ככל שנקדים להפעיל את הילדים בפעילויות בנושאים סביבתיים הקשורים לסביבה, כך גדלים הסיכויים לפתח בהם תחושת כבוד ואחריות לסביבה במסגרת מערכת הערכים שלהם. גישה חיובית כלפי הסביבה יכולה להתפתח בגיל הרך בד בבד עם התפתחות הידע, השפה והמיומנויות השונות. הגיל הרך הוא גיל קריטי לפיתוח תחושות של כבוד ושמירה על הסביבה הטבעית; התנסות הילדים עם הסביבה הטבעית מגיל צעיר היא נדבך בטיפוח כישורי החיים שלהם ומפתחת את המודעות לאיכות חיים לטווח הארוך. ילדים הנמצאים קרוב לסביבה הטבעית מתייחסים אליה כמקור לפליאה, שמחה וכבוד. דרך הפליאה אנחנו מכירים ואוהבים את העולם, ועל כן החינוך בגיל הרך צריך להתבסס על עידוד הפליאה ושמחת הגילוי. אנו מאמינים שילדים המתנסים בחוויות של התנהגות מקיימת בבית הספר או בגן הילדים, יכולים להיות סוכני

בחלקו המזרחי של היער שטחי פריחה עונתיים של צמחי פקעת (גאופיטים) כמו חצבים, נרקיסים, כלניות, רקפות, נוריות, צבעונים, אירוסים, עיריות, דבורניות, סחלבים, בן חצב יקינטוני, דם המכבים ועוד.

ביער שני אתרים ארכאולוגיים חשובים: אבן העזר המקראית וחורבת א-דוויר, הכוללת שרידי מבנה עתיק, בור מים וגת עתיקה. בלב היער עובר נחל רבה, נחל אכזב שהוא אחד מיובליו של נחל הירקון.

4 חוברת פעילות בנושא קיימות לגן הילדים ולכיתות א-ב: המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך ומט"ח.

תמונות: דגנית עצמון ודורית ארזי

טיפול הקשר לעולם הטבע והסביבה בגיל הרך: טיפוח הפליאה והסקרנות שלי ושל הילדים לגבי הטבע הסובב אותנו.

◀ הכרת סביבת הטבע העירוני והיער ביישוב.
 ▶ הכרת המרכיבים של סביבת היער הקהילתי והטבע העירוני: התוודעות למרכיבים טבעיים; הבחנה בין מרכיבים חיים - צמחים ובעלי-חיים - לבין מרכיבים שאינם חיים - אדמה, סלעים, אוויר וכן מרכיבים מעשה ידי אדם: שלט, ספסל, מתקני משחקים, פסולת, מבנים וכדומה; חשיפה למגוון המינים המצויים בסביבה הקרובה ובסביבות הטבע העירוני ויחסי הגומלין ביניהם.
 ▶ שמירה על משאבי הטבע ועל המערכות האקולוגיות (חינוך לקיימות): עידוד אחריות ומעורבות אישית בטיפול היער הקהילתי ובמניעת הפגיעה בהם.
 ▶ טיפוח מיומנויות חקר: תצפית, התבוננות ושאלת שאלות על הסביבה.

כדי להשיג מטרות אלה תכננתי לאפשר לילדי הגן והוריהם לשהות במרחב הטבעי, להכירו ולפתח את הכבוד כלפי הצמחים ובעלי חיים ביער; לעודד את הפליאה מהטבע - החי והצומח, מזג האוויר, חילופי העונות וגרמי השמים; לזמן התנסות רב-חושית של טעמים, ריחות, צלילים ומרקמים; לזמן ולעודד התבוננות, מעקב, תיעוד ותהליכי חקר ולמידה; לעודד את שיתוף הפעולה בין הילדים, המשפחות, הקהילה, הרשות והקק"ל; לחזק את תחושת השייכות ליער ולקהילה.

בנוסף, תכננתי לשלב בפעילויות את פיתוח המיומנויות המתמטיות (מנייה, השוואת כמויות ומדידות), השפתיות והאורייניות (נתאר את ... נספר על...), להבחין בין צבעים וצורות, לרכוש

שינוי בעלי השפעה הן במשפחתם הן בקהילה ולהוביל תהליכים בעלי חשיבות לסביבה. דוגמה מפורסמת לכך היא המאבק להצלת פרחי הבר בישראל בשנות ה-70 של המאה הקודמת, אשר הצליח בזכות המעורבות הגבוהה של מערכת החינוך והילדים שהשתתפו בו [...]

בגילאים הצעירים, הילדים הם בשלב החשיבה הקונקרטית, חשיבה על המצוי, ולכן הפעילויות מתמקדות בעיקר בסביבה המוכרת לילדים - הבית, הגן, בית הספר והסביבה הקרובה. המטרה היא כי הילדים יכירו את סביבתם הקרובה וירכשו הרגלים אישיים לטיפוח ולשמירתה. הם ילמדו על הסביבה דרך התנסויות ישירות ומוחשיות, יזומנו להם התנסויות דרך החושים עם האדמה, הצמחים, הרוח והגשם, וכן מפגשים עם בעלי חיים קטנים כמו חרקים, ציפורים או חלזונות, הבאים לבקר בביתם או בחצר גן הילדים או בית הספר. כמו כן, הפעילויות מעודדות מעורבות פעילה בסביבה הטבעית כמו טיפוח הגינה והגנה על בעלי החיים, באמצעות הפעילויות הילדים רוכשים מיומנויות כגון: עריכת תצפיות, השוואה בין התצפיות ומציאת ההבדלים ביניהן והסקת מסקנות."

היער הקהילתי בראש העין עשוי לשמש אמצעי מצוין לטיפול הקשר עם עולם הטבע ולפעילות חקר במתמטיקה, במדע ובטכנולוגיה בגיל הרך. גני, גן "מור", נמצא בשכונת גבעת טל בראש העין הסמוכה ליער. בגן מתחנכים שלושים וחמישה ילדים (חציים בנים וחציים בנות), ילדי טרום-טרום חובה וטרום-חובה (בני שלוש עד ארבע). הילדים מתגוררים בשכונה ובשכונות הסמוכות לגבעת טל.

כדי לשלב בין שתי אהבותיי (חינוך הילדים והיער) הצבתי לעצמי את המטרות האלה:

ואביב, נדידת ציפורים, התחפשות בטבע וצפייה בגרמי השמים.

ההכנות לסיורים

מובן שלפני היציאה לסיור עם הילדים והוריהם, אני נוקטת כמה צעדים הכרחיים: תכנון מפורט של מסלול הסיור, קביעת תאריך לסיור ביער ושליחת הזמנות, הצגת המיזם להורים, קבלת אישורים מקצין הביטחון ומהמפקחת על הגן, הכנת הילדים לסיור, הצטיידות בכלים מדעיים לפעילות החקר ויציאה לסיור הכנה במועד קרוב ככל האפשר למועד הסיור.

לאחר כל סיור מומלץ לערוך סיכום. בסיכום נדון בתגובות הילדים וההורים, במידת ההשתתפות בסיור ובמידת העניין מהסיור. כמו כן מומלץ להסיק מסקנות: מה היה טוב, מה כדאי לעשות, מה כדאי לשנות, מה הצליח ומה היה חסר. כמובן, אנו מעלים שאלות לקראת הסיור הבא. בהמשך, בתיאור הסיור השני, אדגים פעילות חקר שהחלה בו.

תיאור ששת המפגשים

המפגש הראשון הוא מפגש גיבוש של ההורים והילדים הנערך בחודש ספטמבר (אלול-תשרי) בשעות אחר הצהריים. מטרתו להכיר את היער ואת הסביבה הטבעית, תוך התמקדות ביער בשלהי הקיץ, בפריחת החצב ובנדידת הציפורים. כמו כן אנו מקנים כללי התנהגות ביער, למשל:

- ◀ יש ללכת רק בשבילים.
- ◀ יש להישאר יחד ולא מתרחקים להתרחק מן הקבוצה.
- ◀ את אשר שייך לטבע – משאירים יש להשאיר

מושגי יסוד כמו מעט והרבה, גבוה נמוך, מעל מתחת ועוד - כל זאת בשילוב סיפורים ושירים מתאימים. את כל זאת נעשה גם בעזרת כלים מדעיים לחקר (מצלמה, זכוכית מגדלת, משקפת, סרגל או סרט מדידה, מגדירים והכנת מגדירים, תיעוד ממצאים בציור או בתמונה, הכרת חומרי הטבע ויצירה בחומרים אלה, פיתוח מיומנויות מוטוריות תוך הבעה בתנועה (זחילה, מעוף, ריקוד ועוד) וכמובן חיזוק תחושת היכולת.

הדרך הטובה והחוויתית ביותר ללמד ילדים היא ללמוד תוך התנסות בסביבה. חשוב להתחיל בנושאים המוכרים לילדים מחיי היום-יום והקרובים לעולמם, תוך יצירת סביבה חינוכית מתאימה שבמסגרתה יוכלו להשתתף בתהליכי חקר בהתאם ליכולתם ולשב התפתחותם.

תכנית הפעילות השנתית ביער

אני נעזרת ביער הקהילתי לאורך כל שנת הלימודים בגן. כבר באספת ההורים הראשונה אני מציגה בפני ההורים את נושא היער כסביבת חיים ומבקשת מהם להיות שותפים פעילים בתהליכי החקר של ילדי הגן בסביבה הטבעית לאורך השנה.

במסגרת הפעילות שתכננתי ילדי הגן וההורים מבקרים ביער בין ארבע לשש פעמים במשך שנת הלימודים. בארבעה מפגשים משתתפים כל ילדי הגן, ההורים וצוות הגן, ובשני המפגשים האחרים יוצאים ההורים והילד לפעילות חקר או לתיעוד. כך נוצר רצף של ביקורים חווייתיים המאפשרים הבנה של תהליכים בטבע ויחסי הגומלין ביניהם: חילופי עונות, שלכת, לבלוב, פרחי קיץ, פרחי חורף

בטבע.

יש להשאיר אחרינו סביבה נקייה.

המפגש השני נערך קצת לפני ט"ו בשבט. ביום שישי בבוקר יוצאים הילדים יחד עם ההורים וצוות הגן לטיול מזמר בשביל הפריחה. שביל הפריחה הוא מסלול מסודר ומשולט ביער שאורכו כ-1.5 ק"מ. בטיול אנו מתוודעים לעצי היער ולפרחי החורף: נרקיסים, כלניות ורקפות. המסלול טבעתי, תחילתו בעלייה מתונה עד האתר הארכאולוגי חורבת א-דוויר ואחר כך ומשם יורדים בשביל מוצל של אורנים בינות לסלעים ופרחים (בעיקר רקפות). לאורך המסלול תכננתי כמה תחנות עצירה. בכל תחנה אנו מתמקדים בנושא אחד: חורשת הברושים או האורנים, מתחם הכלניות, מתחם הרקפות, התצפית, היישוב העתיק, הסלעים המפוסלים, הצמחים "המתחפשים" כמו דבורניות וגזר קיפח. בכל נקודה ניתן הסבר קצר על האובייקט הנבחר, ואנו שרים שיר מתוך השירון שהוכן במיוחד לסיור (שירי טבע וארץ ישראל שלמדנו ושרנו בגן) או מקשיבים לסיפור או לאגדה קצרה באותו נושא. אחר כך עוברים לנקודה הבאה תוך הבחנה בהבדלים לעומת התחנה הקודמת. כך אנו ממקדים את תשומת הלב בשינוי ומגבירים את הפליאה והסקרנות. אנו מכנים את ההבחנה "מ-מ-ש" - מצאתי - משהו - שונה! השוני בין סביבה אחת לאחרת הוא הדבר המפתיע והמזמן חקר, ולכן פיתוח ההתבוננות ותשומת הלב לשונות חשובה ביותר.

בסיום המסלול אנו מזמנים לילדים פעילות חווייתית כמו יצירה בחומרי טבע או הכנת מגדירי צמחים, סדנת איפור להתחפשות בטבע, קונצרט או נגינה בכלים מהטבע, תאטרון בובות ועוד.

משך הפעילות: שלוש-ארבע שעות.

דוגמה לפעילות חקר שהתחלנו בה במהלך הסיור השני בשנת הלימודים הקודמת:

"תראו מה מצאתי" - דוגמה לפעילות חקר שערכתי ביער

תופעה

במהלך הסיור בשביל הפריחה בט"ו-בשבט נצפה ליד השביל צב. הילדים רצו לקחת אותו לגן אך סירבתי בנחישות ואמרתי להם: הצב צריך להישאר בסביבתו הטבעית.

דיון: שאלות ותשובות

בגן שוחחנו עם הילדים:

- ☺ הגננת: למה לא הבאנו את הצב לגן?
- ☺ הילדים: הוא יתגעגע לאימא ואבא, לאחים

ולחברים שלו.

☺ הגננת: מיהם חבריו של הצב?

☺ הילדים: החיות שגרות ביער.

☺ הגננת: אילו חיות לדעתכם גרות ביער?

☺ הילדים: אריות, נמרים, זאבים, ג'ירפות, דובים, קופים...

איך נמצא את התשובות

☺ הגננת: איך נבדוק איזו חיה מהחיות שציינתם גרה ביער שלנו?

☺ הילדים: נלך ליער לבדוק. נכין לחיות מלכודות, נעמוד בשקט ונתחבא מאחורי השיחים, נטפס על העצים, נעמוד על סלע גבוה ונסתכל במצלמה ועוד.

☺ הגננת: לאילו מכשירים נזדקק כדי לבדוק?

☺ הילדים: זכוכית מגדלת, משקפת, ספרים עם תמונות (מגדירים), מצלמה.

☺ הגננת: מי ילך ליער?

☺ הילדים: הילדים, ההורים, הגננות, הציידים.

נערכה הצבעה ורוב הילדים (למעלה מ-70%) בחרו בפעילות משותפת עם ההורים

דרך העבודה - משימת תצפית

לקראת חופשת הפסח חולקו לילדים דפי משימה: ביקור ביער בשעות הפנאי ותיעוד של בעלי חיים שנצפו ביער בציור או צילום.

התוצאות

לאחר חופשת הפסח נאספו התוצרים. הילדים וההורים תיעדו את בעלי החיים והביאו את התוצרים לגן.

חלק מהתוצרים תאמו את ההשערות שהועלו. צוות הגן והילדים סידרו את התוצרים על פי משפחות של בעלי חיים (חרקים, זוחלים, עופות ויונקים קטנים). לא נצפו יונקים גדולים.

התוצאות: ביער שלנו יש חיות רבות ממשפחות החרקים, הזוחלים, העופות והיונקים הקטנים (תנים, שועלים, דרבנים). לא מצאנו יונקים גדולים כמו נמרים, אריות, פילים וכיו"ב.

ובכל שבוע ילד אחר ומשפחתו משובצים לביקור ביער. המשפחה יוצאת לביקור עם תיק החוקר ובו זכוכית מגדלת, משקפת, כלי כתיבה, מצלמה, שקיות וקופסאות לאיסוף ממצאים, מגדירים שונים של עצים, פרחים, חרקים וציפורים.

מי מאכיל את החיות שגרות ביער?

ההסיוּר הנוסף שייַעֲרֵךְ ביעֵר יַעֲסוֹק בִּיחֲסֵי הַגּוֹמֵלִין
בֵּין הַצִּמְחִים וּבֵין בְּעֵלֵי הַחַיִּים בִּטְבַּע (הַאֲבָקָה,
הַפֶּצֶת זֵרַעִים וְשִׂרְשֵׁרֶת הַמִּזּוֹן).

***

במהלך הביקור המשפחה מכינה תעודת זהות לעץ (על פי ההנחיות שבתיק החוקר) שבחירה במיזם "חבק עץ" לצורך תיעוד ומעקב. הילדים מתעדים את הביקור בצילום ובציור ומציגים את הממצאים כפעילות חקר. תיק החוקר מחליף בעלים בכל שבוע והילדים גאים מאוד לקבל את האחריות לתיק. את אותם הסיורים ממש אני עורכת בהתנדבות כנאמנת יער לאנשי קהילת ראש העין המעוניינים בכך. מועדי הסיורים מתפרסמים בלוחות המודעות בראש העין, וחובבי הטבע מכל העיר מצטרפים לסיורים הנערכים בדרך כלל בשבת. לעתים מצטרפים גם ילדי הגן והוריהם לסיורים שאני עורכת לתושבים.

אם עדיין לא שכנעתי אתכם להצטרף אל שתי אהבותיי, חינוך הגיל הרך ואהבת הטבע המשתלבים זה בזה, אתם מוזמנים להצטרף אל פו הדב, אל כיפה אדומה ואל ילדי גן "מור" ותושבי ראש העין לטיול ביער הקהילתי, יער ראש העין, ולטיולים ביערות קהילתיים אחרים ברחבי הארץ.

בכל הסיורים אנחנו מקפידים לצלם את הממצאים ולתעדם בציור כדי לשמר את הרגע ולחדד את ההתבוננות. כך אנו יכולים גם להשוות בין "מופעים" השונים של אותה חלקת יער בעונות השונות.

המפגש הרביעי והאחרון נערך בסוף שנת הלימודים בשעות אחר הצהריים כאירוע לסיום השנה. כמובן, גם בו משתתפים ההורים והילדים. מטרתו להכיר את היער בקיץ ובמהלכו אנו מסכמים את מיזם "חבק עץ: ילדי הגן עושים למען העצים" שמתקיים כל השנה בגן. אנו מביטים על גרמי השמים ולעתים מארגנים גם סדנת עפיפונים ופיקניק - ארוחת ערב משותפת לכולם.

שני המפגשים המשפחתיים נערכים נוסף על ארבעת המפגשים ביער. אני מכינה רשימת שיבוץ

אבן העזר המקראית, מסלול טיול - בעקבות ארון הברית א'.
הספריה הווירטואלית של מט"ח,

אתר e - ירוק. יער ראש העין.

מדע וטכנולוגיה: תכנית הלימודים בגן הילדים הממלכתי
 והממלכתי דתי תשס"ט, משרד החינוך, <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot/Limudim/KdamYesodi/TochniyotLimudim/MadaTechnology.htm>

טבע עירוני, אתר החברה להגנת הטבע, <http://www.teva.org.il/?CategoryID=201>

צילום: דגנית עצמון